

УДК 351.862.8:330.35.011

Є. Г. МАТВІЇШИН

ПІДХІД ДО ПОРІВНЯННЯ ЧИННИКІВ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Наведено підхід до оцінки людського потенціалу регіонів. Запропоновано використовувати відносні величини і питому вагу чинників, визначену експертним шляхом. Показано результати порівняння людського потенціалу в регіонах України, які отримані на основі статистичних даних і додаткових досліджень.

The Approach to evaluation the human potential of regions is given. It is suggested to use the relative values and specific weight of factors which are determined by expert way. The article presents the results of comparison of human potential in the regions of Ukraine which are received on the basis of statistical information and additional research.

Ключові слова: людський капітал, людський потенціал, експертні оцінки, питома вага чинників людського потенціалу.

Добробут як окремих громадян, так і територій, де вони проживають, може розглядатися як підсумок прийнятих раніше рішень і виконаних відповідних дій, пов'язаних з розвитком людського капіталу. Тому важливо постійно приділяти увагу таким рішенням і діям, щоб створювати передумови для добробуту громадян у майбутньому. З точки зору регіонального розвитку формування людського капіталу є справою не лише самих громадян, але й місцевих і центральних органів влади. Для комплексної роботи в цій галузі необхідно мати дані про чинники людського потенціалу і їх порівняльну характеристику для регіонів країни.

Публікації з питань людського капіталу інтенсивно з'являлися на початку 1960-х р. Лауреат Нобелівської премії в галузі економіки професор Чиказького університету Г. Беккер вважав, що людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину у формі навчання, підготовки на виробництві, витрат на охорону здоров'я, міграцію і пошуки економічної інформації. За Г. Беккера, людський капітал – це сукупність вроджених здібностей і набутих знань, навичок і мотивацій, доцільне використання якої сприяє збільшенню доходу (на рівні індивіда, підприємства або суспільства) [7]. Інший нобелівський лауреат Т. Шульц у ті ж роки показав, що освітній рівень населення визначає його здатність використовувати інформацію і технологію для розвитку і для структурної перебудови економіки. До інвестицій у людський капітал він відносив затрати на освіту в навчальних закладах, вдома, на роботі, і капіталовкладення в галузі охорони здоров'я, освіти і науки [8].

Дослідженю питань формування людського капіталу на мезоекономічному (обласному) рівні приділяє увагу М. Миколайчук. Ним зазначено, що саме на регіональному рівні державне регулювання суттєво впливає на створення умов

для фізичного, розумового та культурного розвитку, активізацію професійної підготовки відповідно до потреб стратегії регіонального розвитку [3]. З точки зору регіонального розвитку важливими складовими, окрім знань, умінь і здоров'я, є демографічний склад населення і рівень його взаємної організованості та світогляду, що сприяло б співпраці у вирішенні спільніх поточних і стратегічних завдань. Мова йде не просто про професійність і освіченість людей, а ще й про здатність до спілкування, підтримання зв'язків, координації спільних конструктивних дій. У цьому аспекті виглядають раціональними погляди професора Масачусетського технологічного інституту Л. Туру, який у поняття людського капіталу крім професійних здібностей, обдарування і знань включив також такий елемент як “повага до політичної і соціальної стабільності” [6]. Розвиток таких якостей людей дає виграш не лише для них особисто, але й для організацій, де вони працюють, і для суспільства загалом. Тобто людський капітал забезпечує формування важливих елементів соціального капіталу: навичок колективних дій, норм взаємності та довіри, почуття обов'язку та відповідальності перед іншими людьми і причетності до суспільних справ. Соціальні якості громадян мають вплив на економічне життя суспільства. На це звертає увагу Ф. Фукуяма, вказуючи на те, що потребують глибшого вивчення аспекти впливу соціальної спонтанності та організаційних інновацій на економіку [5].

Під людським потенціалом деякі автори розуміють індивідуальні вроджені здібності. Наприклад, І. Іванова пов'язує поняття “людський потенціал” з вродженими здібностями людини і показує, що людський потенціал через набуття знань і навичок трансформується у трудовий потенціал, а далі – в людський капітал, який трактується нею як реалізований трудовий потенціал [2]. У даному випадку мова йде про окрему особу і її підготовку до участі в економічному житті. Якщо ж говорити про регіональний розвиток, то потрібно розглядати людський потенціал як складовий елемент ресурсного потенціалу регіону. На думку сучасних вітчизняних учених, людський потенціал характеризується чисельністю населення, режимом його відтворення, статево-віковою структурою, особливостями системи розселення, рівня урбанізації, рівнями освіти і професійної кваліфікації, доходів та витрат, життєвим рівнем населення, забезпеченістю соціальними послугами [4, с. 81]. Власне сам термін “потенціал” передбачає “закладені можливості”. Таке розуміння підтверджується і даними тлумачного словника, який визначає потенціал як “сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил” [1, с. 902]. Тому під час оцінки людського потенціалу в контексті регіонального розвитку важливо звертати увагу на чинники, які можуть стати опорними точками для активізації соціально-економічного життя.

Перспективи успішного розвитку регіону залежать від ефективності перетворення потенційної енергії (людського потенціалу) на корисну (яка не суперечить суспільним цінностям і морально-етичним нормам). Попередні дослідження аспектів поняття “людський потенціал” показали два основних підходи. По-перше, людський потенціал розглядався як вроджені здібності людини, які через загальну освіту і професійне навчання реалізуються в людський капітал. По-друге, з точки зору регіонального розвитку людський потенціал є елементом ресурсного

потенціалу і охоплює низку чинників. Важливо виділити ті з них, які є найголовнішими з точки зору стратегічного управління розвитком регіону, та на їх основі зробити порівняння людського потенціалу в регіонах країни.

Для визначення основних чинників людського потенціалу і їх важливості раціональним методом є експертне опитування. За його даними можна отримати питому вагу окремих чинників. Для кількісного порівняння їх значень у різних регіонах країни необхідно використати цифрові дані, більшість з яких доступна з офіційних статистичних джерел. Оскільки чинники відрізняються за змістом і, відповідно, за одиницями вимірювання, то для отримання комплексного критерію, за яким можна порівнювати людський потенціал різних регіонів, необхідно вдатися до відносних (а не абсолютних) величин. Метою цієї статті є опис підходу до кількісного порівняння людського потенціалу регіонів України.

Для отримання інформації про важливість чинників ресурсного потенціалу для успішного розвитку регіону навесні 2009 р. було проведено опитування представників органів влади, бізнесу і студентської молоді західних (у Львівському регіональному інституті НАДУ) і північно-східних (у Харківському регіональному інституті НАДУ) областей України. Загалом в опитуванні взяли участь 177 осіб. Серед 21 показника загального ресурсного потенціалу регіону дев'ять стосувалося людського потенціалу. Інформацію про їхню питому вагу в загальному переліку показників залежно від групи респондентів наведено в таблиці, в останній графі якої розраховано питому вагу відповідних показників серед тих дев'яти, які стосуються людського потенціалу (загальна сума в останній графі становить 100 %).

Таблиця
Питома вага чинників, що стосуються людського потенціалу

№ з/п	Чинники людського потенціалу	Питома вага за результатами опитування щодо усіх чинників ресурсного потенціалу регіону				Питома вага серед чинників людського потенціалу, %
		студебовів (109 осіб), %	студентів (46 осіб), %	підприємців (22 особи), %	разом (177 осіб), %	
1	Частка населення працездатного віку	5,7	4,9	5,9	5,5	17,0
2	Коефіцієнт народжуваності	3,6	3,1	3,8	3,5	10,8
3	Обсяг прийому до професійних навчальних закладів	3,3	3,1	3,8	3,3	10,2
4	Витрати населення на здобуття освіти	3,4	3,7	3,6	3,5	10,9
5	Відсоток населення з вищою освітою	3,6	3,9	4,0	3,8	11,6
6	Кількість центрів творчості, шкіл мистецтв, спортивних шкіл	2,9	2,8	3,0	2,9	8,9
7	Кількість релігійних громад	2,5	2,4	2,8	2,5	7,7
8	Кількість громадських організацій	2,6	3,0	3,1	2,8	8,6
9	Професіоналізм публічних службовців	4,5	4,8	4,8	4,7	14,3

У статистичних збірниках та інших джерелах можна отримати числові значення для більшості з наведених у таблиці чинників. Проте для деяких з них необхідні додаткові дослідження або використання показників, які б непрямо могли характеризувати відповідний чинник. Наприклад, витрати населення на освіту не відображаються у статистичній інформації. Тому використано припущення, за яким ці витрати пропорційні кількості читачів у бібліотеках відповідного регіону. Іншим чинником, про який немає прямих даних, є професіоналізм публічних службовців. Нами припущенено, що цей показник тим вищий, чим менше службових правопорушень відбувається у відповідному регіоні.

Для узагальненої оцінки людського потенціалу регіонів відповідні кількісні показники чинників потрібно привести до безрозмірної величини. Для цього доцільно встановити базові діапазони, в межах яких може коливатися відповідне значення (від найгіршого до найкращого). Найгірше і найкраще значення показника приймають з даних про його величину в кожному регіоні.

Безрозмірною величиною буде “частковий потенціал” k -го регіону V_k , який можна розраховувати за формулою:

$$V_k = (p_k - p_{min}) / (p_{max} - p_{min}), \quad (1)$$

де V_k – “частковий потенціал” k -го регіону за поточним чинником; p_k – значення поточного чинника у даному регіоні; p_{min} – найгірше значення поточного чинника (у найменш благополучному за цим чинником регіоні); p_{max} – найкраще значення поточного чинника (у найбільш благополучному за цим чинником регіоні).

Можливі значення V_k коливаються від 0 до 1. Для врахування важливості відповідних чинників можна використати значення їх вагових коефіцієнтів m_j (остання графа табл.1), сума яких становить 1. Загальний людський потенціал k -го регіону W_k може обчислюватися як сума добутків значень V_k на їх вагові коефіцієнти m_j для усіх чинників у даному регіоні. Результат розрахунку загального людського потенціалу регіону може становити від 0 (якщо в даному регіоні всі чинники людського потенціалу найгірші) до 1 (якщо усі чинники там найкращі).

Для показників-дестимуляторів коректний результат можна отримати, якщо приняти їх значення з від'ємним знаком, тобто дотриматися звичайного арифметичного порівняння чисел, попередньо помінявши їх знаки. Такий підхід використано для розрахунку часткового потенціалу, пов'язаного з чинником “професіоналізм публічних службовців”, прямих даних про який немає. Для визначення часткового потенціалу регіону за цим чинником нами використано дані про кількість службових правопорушень, які відбуваються у відповідному регіоні, на основі припущення про те, що професіоналізм публічних службовців обернено пропорційний цій величині. Оскільки кількість злочинів у сфері службової діяльності за змістом є показником-дестимулятором, то в розрахунок його значення бралися з від'ємним знаком. Наприклад, за даними МВС України про правопорушення у 2008 р., цей показник становив (для розрахунку часткового потенціалу для Львівської обл.): $p_{max} = -152$ (Волинська обл.), $p_{min} = -1754$ (Дніпропетровська обл.), $p_k = -718$ (Львівська обл.). Відповідно, частковий потенціал

для Львівської області за чинником “професіоналізм публічних службовців” становить:

$$V = (-718 - (-1754)) / (-152 - (-1754)) = 1036 / 1602 = 0,64. \quad (2)$$

Вище було зазначено, що для визначення загального потенціалу необхідно мати вагові коефіцієнти m_f для кожного з чинників, наведених у таблиці. На окрему увагу заслуговує методика їх визначення. Один з варіантів отримання таких коефіцієнтів – запропонувати експертам самостійно призначити їх кожному з чинників і обчислити середнє арифметичне із запропонованих ними значень. Але цей підхід вимагає старанності й уважності з боку експертів, бо сума вагових коефіцієнтів повинна становити рівно 1. Особливо трудомістко для експертів виконувати таку роботу, якщо потрібно розподілити питому вагу між великою кількістю чинників – тоді вагові коефіцієнти можуть відрізнятися кількома процентами, а їх визначення, найімовірніше, потребуватиме багаторазових коригувань експертом для отримання остаточного розподілу питомої ваги між чинниками. Простішим підходом для полегшення роботи експертів є запропонувати їм пронумерувати за важливістю кожен з чинників. Далі за допомогою додаткових обчислень, які можуть бути автоматизовані на комп’ютері, визначають питому вагу чинників.

Описаний підхід було використано для отримання даних про питому вагу чинників. Експертам було запропоновано пронумерувати їх за важливістю, і на основі такого ранжування розраховано питому вагу кожного з них. Далі ці величини враховують для визначення відносних значень відповідних чинників у регіонах країни. Наприклад, якщо для Дніпропетровської області частковий потенціал V_k чинника “частка працездатного населення”, розраховано за формулою (1), становить 0,706, то для розрахунку частки цього чинника в загальному людському потенціалі потрібно перемножити це число на 0,17, бо відповідна питома вага цього чинника m_f (остання графа таблиці) становить 17 %. Результат (0,12) буде одним з дев’яти доданків, сума яких за змістом є загальним людським потенціалом W_k Дніпропетровської області.

Результати узагальненої оцінки людського потенціалу регіонів України наведено на рисунку.

За наведеними на рисунку даними видно регіони-лідери (Львівська, Волинська, Рівненська області) та регіони, в яких низький рівень чинників людського потенціалу, (Луганська, Чернігівська, Черкаська, Житомирська, Донецька області). За розміром відповідних частин відрізків можна виділити чинники, які в конкретному регіоні є найбільш проблематичні.

Застосування відносних значень в оцінці людського потенціалу дає можливість взяти до уваги різноманітні за змістом чинники. З використанням описаного підходу можна отримати порівняльну картину рівня людського потенціалу в розрізі окремих чинників. Геометричне відображення результатів дає наочну картину щодо чинників людського потенціалу в регіонах України. За результатами дослідження органи влади мають можливість визначити пріоритетні заходи для сприяння розвитку людського потенціалу у відповідному регіоні.

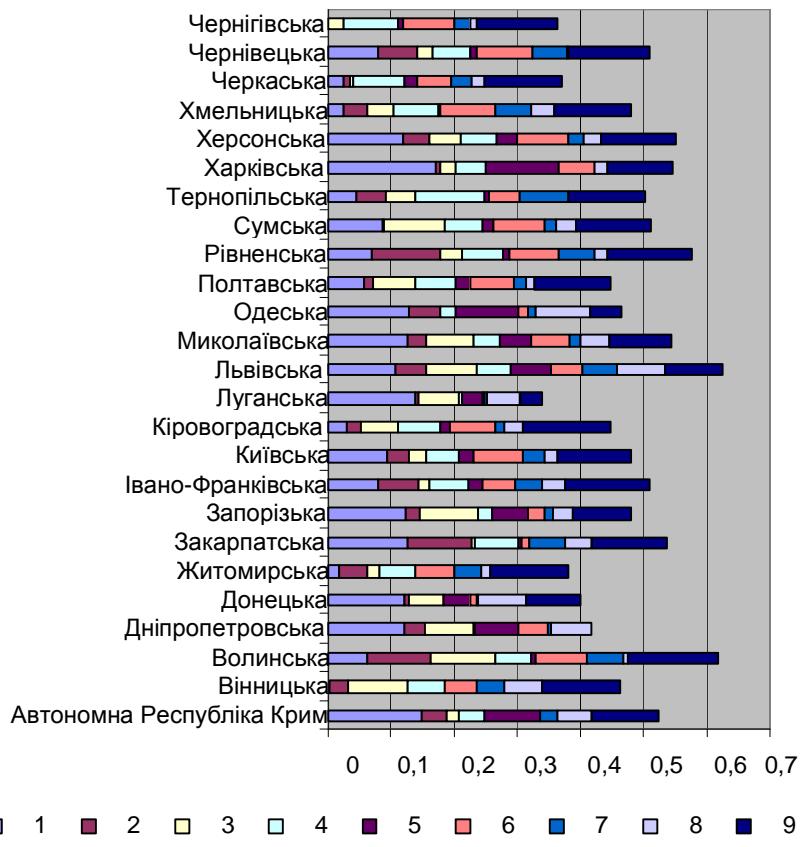

Рисунок. Рейтинг регіонів за чинниками людського потенціалу

Примітка: номери 1–9 внизу рисунка відповідають порядковим номерам чинників, наведених у першій графі таблиці.

Напрямом подальших досліджень може стати встановлення зв'язку між рівнем певних чинників людського потенціалу та станом соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
2. Иванова И. А. Формирование и развитие человеческого капитала в условиях инновационной экономики / И. А. Иванова. – Режим доступа : www.aso-ksui.ru/upload/docs/prez_metod_31_01_2008.pps
3. Миколайчук М. М. Державне регулювання процесу формування людського капіталу на мезоекономічному рівні / М. М. Миколайчук // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 16/17. – С. 422–428.

4. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
5. Фукуяма Френсис. Доверие: социальные добродетели и сотворение благоденствия / Ф. Фукуяма // Неприкосновенный запас. – 2001. – № 2 (16). – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/nz/2001/2/fook.html>
6. Туру Л. Демократия против рынка / Л. Туру. – Режим доступу : http://elib.org.ua/ruseconomics/ua_readme.php?subaction=showcomments&id=1130501263&archive=&start_from=&ucat=12&
7. Becker Gary S. Investment in Human Capital : A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy, University of Chicago Press, 1962. – vol. 70. – № 5. – P. 9–49. – Режим доступу : <http://ideas.repec.org/a/ucp/jpolec/v70y1962p9.html>
8. Schultz Theodore W. Capital Formation by Education // Journal of Political Economy, University of Chicago Press, 1960. – vol. 68. – № 6. – P. 571–583. – Режим доступу : <http://ideas.repec.org/a/ucp/jpolec/v68y1960p571.html>

Надійшла до редколегії 12.06.2009р.